

LIBRIS

We know
books

ALIN CROITORU și ALEXANDRU IORGA
(coordonatori)

**DEZVOLTARE COMUNITARĂ
ÎN ROMÂNIA:
concepte, procese, modele de analiză**

Editarea și tipărirea volumului a beneficiat de sprijin financiar din proiectul cu titlul *Politicile (re)denumirilor stradale: geografii simbolice și spații identitare în România postsocialistă*, PN-III-P1-1.1-TE-2019-0238, CNCS- UEFISCDI, PNCDI III.

t...

TRITONIC

Tritonic Books

București - 2022

Alin Croitoru, Alexandru Iorga (coordonatori)

Dezvoltare comunitară în România: concepte, procese, modele de analiză

Copyright © Autorii

Copyright © TRITONIC 2022 pentru ediția prezentă

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București

e-mail: editura@tritonnic.ro; www.tritonnic.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):

http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Colecția Comunicare Media este coordonată de lect. univ. dr. Bogdan Hrib.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Dezvoltare comunitară în România : concepte, procese, modele de analiză / ed.: Alin Croitoru, Alexandru Iorga. -

București : Tritonic Books, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-749-614-7

I. Croitoru, Alin (ed.)

II. Iorga, Alexandru (ed.)

316

Coperta: Alexandra Bardan

DTP: Ioan Dorel Radu

Editor: Rebeca Cojocaru

Comanda nr. SOC04/2022

Bun de tipar: Septembrie 2022

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

Cuprins

Prezentarea autorilor	9
Introducere. Dezvoltarea comunitară: argument pentru o perspectivă integrativă (Alin Croitoru, Alexandru Iorga)	17
Spre o repolitizare a intervenției comunitare: o abordare critică a proiectelor de dezvoltare comunitară în România post-socialistă (Anca Mihai, Ionuț-Marian Anghel)	29
Introducere.....	30
Dezvoltarea comunitară ca proiect politic.....	32
Tehnicizarea programelor de dezvoltare comunitară.....	36
Dezvoltarea comunitară în România post-socialistă.....	39
Metodologia de cercetare.....	44
Profesionalizarea intervențiilor de dezvoltare comunitară.....	46
Tehnicizarea proiectelor de dezvoltare comunitară și depolitizarea intervențiilor.....	50
„Fondurile europene au distrus organizarea comunitară în România”.....	53
Concluzii.....	56
Mulțumiri.....	59
Bibliografie.....	59
Capital social și dezvoltare comunitară. Orașul se pune în mișcare la Maratonul Internațional Sibiu (Anabella Beju, Dragoș Dragoman)	65
Introducere.....	66
Capitalul social: Perspective și dileme teoretice.....	68

Capitalul social în România post-comunistă.....	73
Maratonul Internațional de la Sibiu.....	76
Importanța Maratonului pentru dezvoltarea comunitară.	
Implicații din perspectiva capitalului social.....	78
Concluzii.....	83
Bibliografie.....	85

Fundațiile comunitare din România și contribuția lor la dezvoltarea comunitară locală. Fondul pentru un viitor mai bun în comunitate (George Florin Vlas)

Fundațiile Comunitare și specificul lor.....	90
Fondul LIDL pentru un Viitor mai Bun în Comunitate.....	97
Fundațiile Comunitare se implică și în alte orașe decât cele de „reședință”.....	104
Concluzii.....	112
Bibliografie.....	114

Maparea mobilizării Industriei Binelui® în limitarea efectelor pandemiei de COVID-19, la nivelul zonei metropolitane Cluj-Napoca (Silvia Fierăscu, Zoltán Levente Fejes, Ștefan Cibian)

Reziliență și comunitate.....	118
Design și metode de cercetare.....	122
Rețelele sociale și rolul acestora în reziliența comunitară.....	124
Structura rețelelor și rolul lor în dezvoltarea rezilienței comunitare.....	125
Rețeaua ariilor de acțiune și a organizațiilor locale mobilizate.....	128
Harta ariilor de acțiune.....	130
Arii de acțiune utile în dezvoltarea unei rețele de managementul crizelor.....	133
Harta parteneriatelor locale.....	135
Cele mai importante organizații în ecosistemul de parteneriate.....	136
Harta donațiilor locale.....	139
Cele mai importante organizații în ecosistemul de donații.....	141
Concluzii.....	149
Bibliografie.....	153
Anexe.....	155

Numele dezvoltării comunitare: antreprenoriat municipal și democrație toponimică în Sibiu

(Mihai S. Rusu, Anabella Beju).....	165
Gușterland: numele discordiei comunitare.....	166
Toponimie urbană și politici ale dezvoltării comunitare.....	170
Politicile democrației toponimice.....	179
Concluzii.....	191
Bibliografie.....	193

Impactul migrației în agricultură asupra dezvoltării în comunitățile de origine a migranților. Analiză comparativă în două contexte rurale din România de astăzi (Monica Șerban, Alexandra Deliu, Mădălina Manoilă)

Șerban, Alexandra Deliu, Mădălina Manoilă).....	201
Migrație, dezvoltare și percepții.....	202
Argumente teoretice pentru o abordare a efectelor migrației la nivel comunitar.....	206
Migrația și dezvoltarea – o poveste periodic rescrisă.....	206
Neo-optimismul anilor 1990–2000.....	207
Neo-optimismul și comunitatea.....	208
Temporar/circulatoriu versus permanent și agricultura.....	210
Metodologie.....	211
S. – migrația ca soluție la precarități locale.....	212
V. – satul din care tinerii oricum pleacă.....	218
Comunitate, migrație, așteptări.....	222
Concluzii.....	225
Bibliografie.....	228

Familia – resursă esențială pentru dezvoltarea comunitară (Felicia Morândău)

Introducere.....	234
Apariția, funcțiile și evoluția familiei.....	235
Familia și schimbarea socială.....	239
Provocările asociate familiei și nevoia de suport.....	241
Concluzii.....	251
Bibliografie.....	252

Problematica vârstnicilor din perspectiva dezvoltării comunitare (Sorina Corman)	257
Introducere.....	258
Participarea vârstnicilor la dezvoltarea comunitară.....	260
Participarea vârstnicilor la dezvoltarea comunitară din perspectivă culturală.....	261
Participarea vârstnicilor la dezvoltarea comunitară din perspectivă economică.....	263
Participarea vârstnicilor din perspectivă socială la dezvoltarea comunitară.....	266
Dezvoltarea comunitară și nevoile persoanelor vârstnice.....	271
Concluzii.....	279
Bibliografie.....	280
Dezvoltarea comunităților rurale din România prin programe publice (Flavius Mihalache)	283
Introducere.....	284
Obiective și metodologie.....	287
Modele de ierarhizare și clasificare a nivelului de dezvoltare al localităților rurale.....	288
Accesul populației rurale la sisteme moderne de utilități publice.....	292
Concluzii. Între descentralizare și nevoia de asigurare a dezvoltării echilibrate a teritoriului.....	296
Bibliografie.....	299
Migrație, navetism și antreprenoriat în mediul rural românesc – argumente pentru o analiză integratoare (Alin Croitoru)	303
Introducere.....	304
Cadru teoretic.....	305
Aspecte metodologice.....	311
Analize și rezultate.....	312
Migrație și navetism în mediul rural.....	312
Antreprenoriat rural.....	316
Concluzii.....	319
Bibliografie.....	320

Prezentarea autorilor

Ionuț-Marian Anghel este absolvent al masterului de *Antropologie, dezvoltare comunitară și regională* la Universitatea din București (2012) și doctor în Sociologie din 2020. În prezent este cercetător științific III la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Principalele domenii de interes științific sunt studiile etnice, politicile sociale, inegalitățile sociale și economice, globalizare și guvernanta. În prezent studiază procesele de invizibilizare a marginalizării comunităților segregate de romi ca urmare a instabilității locuirii.

Anabella Beju este lector dr. în științele comunicării în cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu și specialist în comunicare strategică pentru schimbare și dezvoltare socială. Aria de expertiză și interese de cercetare cuprind sociologia tehnologiei și a media digitală, discursul mediatic și construcția problemelor publice, analiza de discurs ca metodă de cercetare. În completarea activității academice a fost implicată, în ultimii ani, în proiecte și programe de dezvoltare comunitară în calitate de consultant voluntar și membru al Consiliului Director în cadrul a două organizații non-guvernamentale din Sibiu.

Sorina Corman, cadru didactic la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, prodecan Facultatea de Științe Socio-Umane, absolventă a specializărilor teologie-asistență socială și sociologie-etnologie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, doctor în sociologie în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, peste 20 ani de activitate practică în domeniul asistenței sociale și sociologiei, în sectorul public și privat. Contribuții în

Introducere. Dezvoltarea comunitară: argument pentru o perspectivă integrativă

Alin Croitoru, Alexandru Iorga

Volumul de față oferă cititorului o perspectivă multidimensională asupra dezvoltării comunitare din România post-comunistă. Dinamica transformărilor contemporane necesită o ieșire din tiparele standardizate în care este ancorată cea mai mare parte a literaturii dedicată dezvoltării comunitare din spațiul românesc. Prezentată adesea ca unul dintre pilonii schimbării sistemice, dezvoltarea comunitară a reprezentat unul dintre procesele (re)descoperite în perioada tranziției. În ciuda faptului că nu e clar dacă tranziția s-a încheiat în România, dezvoltarea pare să rămână un deziderat constant. De la discuțiile despre autostrăzi până la protecția patrimoniului material și imaterial, de la construirea de poduri și podețe la securitate cibernetică, de la eficientizarea și reglementarea muncii până la crearea unor baze de date digitale integrate, de la racordarea infrastructurilor locale la cele naționale și internaționale și până la restructurare administrativă locală, regională și națională, discuțiile despre dezvoltare par să fi devenit noua ideologie. Într-un astfel de context, volumul de față asumă un obiectiv ambițios și dorește să contribuie la extinderea conceptuală și metodologică a modului în care o serie de procese din sfera dezvoltării comunitare pot fi prezentate, [re]discutate și [re]analizate.

Prin structura grupului de specialiști care au contribuții la realizarea acestui volum, transmitem o invitație la reflecție asupra modului în care cercetarea academică și practica din sfera dezvoltării comunitare pot consolida mecanisme pentru a se informa și susține reciproc. În condițiile în care literatura dedicată dezvoltării comunitare beneficiază din plin din coexistența unor abordări paradigmatică, activități și modele diferite, ne asumăm un plus de eterogenitate în ceea ce privește stilul de redactare al capitolelor pentru a ne asigura că există baze solide pentru complementaritate. Diferențierea proceselor, instituțiilor și a modelelor are în sine un scop didactic care sprijină sistematizarea domeniului de studiu, dar complexitatea realității presupune suprapuneri și întrepătrunderi care necesită concluzare. Trajectoriile de formare și portofoliile profesionale ale autorilor reuniți în jurul acestui proiect editorial oferă șansa unor abordări pluridisciplinare și un repertoriu de metode de cercetare cantitative și calitative. Perspectivele teoretice care se intersectează de-a lungul volumului și care sunt utilizate pentru discutarea și înțelegerea vechilor și noilor forme de capital social, tipurilor de dezvoltare locală, comunitară, regională, transformărilor și a proceselor în lucru care se manifestă în România în ultimii ani se combină într-o paletă utilă atât prin componenta didactică intrinsecă, cât și prin aducerea la zi a bibliografiei prin referirea la exemple de cercetări recente.

Volumul apare într-o perioadă în care asistăm la complexe procese de disoluție a satelor și a ruralului din România și, într-o perspectivă a timpului lung, contrastează cu perioada în care personalități fondatoare ale științelor sociale asistau la altfel de procese prin care sate noi se nașteau. În acest context pare să fie din ce în ce mai dificil să înțelegem comunitatea și să găsim multiplele sensuri ale termenului. Acest lucru necesită a fi privit coroborat cu din ce în ce mai puține studii de sociologie

rurală generală și cu diferitele specializări determinate, pe de o parte, de necesarul furnizării de expertiză în proiecte concrete (de la documentare și cercetare, la implementare, monitorizare, evaluare etc.), pe de altă parte, de abordarea specifică a unor teme clare (activitatea sectorului ONG, guvernanta locală, migrația internațională, antreprenoriatul etc.). În mod deliberat, volumul nu operează cu definiții prestabilite pentru dezvoltare, comunitate și dezvoltare comunitară. Fiecare dintre autori stabilește liniile conceptuale adecvate pentru tema analizată și oferă detalii metodologice relevante pentru delimitarea perspectivei adoptate.

Prin titlul ales, coordonatorii propun descifrarea dezvoltării comunitare din România prin apelul la trei repere generale care conturează structura *osoasă* a volumului: procese, instituții și modele de analiză. Fiecare dintre contribuțiile incluse în volum deschide o paletă largă de tematici care pot contribui la o mai bună înțelegere a acestor repere, dar este important să oferim cititorului un context general în care să poată plasa capitolele și prin prisma căruia să își poată calibra lectura.

Comunitatea este o realitate ambivalentă în interiorul căreia procesele se dezvoltă și produc efecte. Pe de o parte, reprezintă un spațiu de condiționare care facilitează sau limitează apariția unor procese și fenomene semnificative pentru societatea românească. De exemplu, migrația circulatorie pentru muncă este mai prolifică în anumite contexte comunitare unde există anumite oportunități la care cei din anumite comunități au acces în virtutea experiențelor trecute, informațiilor cunoscute și a rețelelor sociale. Pe de altă parte, comunitatea este afectată de dezvoltarea unor procese care transcend planul local și care adaugă un plus de complexitate în ceea ce privește evoluția comunității indiferent de planul de referință: economic, politic, social sau cultural. Revenind la exemplul migrației circulatorii, este de așteptat ca acest proces să producă o serie de efecte la nivelul indivizilor

și gospodăriilor implicate în astfel de traiectorii de migrație, dar și în ceea ce privește structura, stratificarea și dezvoltarea de la nivelul comunității. Alte exemple de procese analizate în volum fac referire la guvernanta locală, consolidarea rolului societății civile și a sectorului ONG, implementarea programelor naționale de dezvoltare, antreprenoriatul, asistența socială a persoanelor vârstnice, migrația.

Universul instituțional implicat în dezvoltarea comunitară reprezintă cea de-a doua linie directoare de la nivelul volumului. Instituțiile analizate sunt diverse și au grade diferite de formalizare și abstractizare. Componenta programatică a dezvoltării comunitare necesită o discuție despre instituții ale statului, autorități centrale, regionale și locale, organizații locale și regionale și, nu în ultimul rând, aspecte legislative și politici publice. Analizele sociologice incluse în volum trec dincolo de limitările abordărilor convenționale și discută despre intersectarea dintre familie și comunitate locală, construcția simbolică și retorică a noilor instituții de guvernanta locală și nu în ultimul rând, despre substituire instituționale (stat versus societate civilă) în perioada Pandemiei Covid-19 și nu numai. Prin rezultatele cercetărilor lor, autorii capitolelor converg în construirea unui argument legat de faptul că intersectarea și suprapunerea de roluri dintre instituții publice și instituții articulate la nivelul comunității recomandă o reproblematică a modurilor în care sunt recunoscute, ierarhizate și satisfăcute o serie de necesități comunitare.

Modelele de analiză propuse de volum derivă din natura didactică asumată de acest proiect editorial. Specialiști în formare pentru domeniul dezvoltării comunitare pot beneficia din familiarizarea cu modele alternative de conceptualizare și studiere a realității de la nivel comunitar. Este un truism, însă merită amintit faptul că nu există modele unice prin care nevoile sau resursele comunitare pot fi identificate,

măsurate, distribuite, redistribuite etc. Diversitatea realităților și contextelor comunitare necesită un aparat metodologic diversificat, iar specialiștii din domeniu trebuie să fie capabili să aleagă procedeele adecvate în relație cu particularitățile și specificul comunității. Abordări cantitative, calitative sau mixte sunt puse la îndemâna celor în curs de specializare, iar secțiunile metodologice ale capitolelor pot reprezenta exemple de bune practici în ceea ce privește cercetarea empirică.

Anca Mihai și Ionuț-Marian Anghel deschid seria de studii cu un material centrat asupra explicării valențelor politice (predominant neoliberele) ale proiectelor de dezvoltare comunitară. Capitolul oferă un scurt și foarte bine articulat excurs în evoluția termenului de dezvoltare comunitară în plan global și a școlilor de gândire care au contribuit la instrumentalizarea politică a acestuia. Sinteza de literatură aduce în prim plan aspecte legate de mobilizarea comunității dar, îmbrățișând o perspectivă critică, autorii nu evită discuțiile despre efectele perverse generate de implementarea unor programe de dezvoltare comunitară. În viziunea autorilor, o sumă de trăsături politice și implementarea birocratizată pentru proiectele de dezvoltare comunitară fac ca acestea să nu-și „atingă potențialul de vehicule de contestare a relațiilor de putere la nivel local”, ci să contribuie la adâncirea unor inegalități structurale la nivel inter- și intra-comunitar. Date calitative culese de la reprezentanți ai unor actori instituționali cu experiență bogată de implementare a proiectelor de dezvoltare comunitară în România (ONG-uri și un grup de acțiune locală) permit ilustrarea modului în care procesele de profesionalizare și tehnicizare a proiectelor au contribuit la o realitate în care organizarea comunitară din România este deficitară. Toate aceste premise contribuie la o mai bună înțelegere a limitărilor pe care le au programele implementate după aderarea României la Uniunea Europeană.

Capitalul social ca temă majoră în analizele dedicate dezvoltării comunitare este abordat în studiul semnat de Anabella Beju și Dragoș Dragoman. Ancorat în literatura de specialitate consacrată în examinarea capitalului social, studiul prezintă liniile esențiale ale diferitelor contribuții diferențiind între abordarea social-constructivistă, perspectiva alegerii raționale, perspectiva acțiunii colective și a civismului și teoria structurală a capitalului social. Cititorul este pus în fața unui bogat aparat teoretic, iar nuanțele aduse constant în discuție de autori sunt un ghid extrem de util în înțelegerea reflexivă a relației dintre dezvoltare comunitară și capital social. Capitolul contribuie la înțelegerea modului în care comunitățile se mobilizează și generează dezvoltare prin analiza contextualizată a unui eveniment: Maratonul Internațional de la Sibiu. Procesele asociate maratonului (elaborarea și selectarea proiectelor socio-culturale, mobilizarea rețelelor, solidaritate socială și fundraising etc.) și instituțiile implicate în organizarea acestuia (Fundația Comunitară, ONG-uri, sponsori, autorități publice locale etc.) devin comprehensive în modelul de analiză avansat de autori. În final, autorii discută efectele unui asemenea proiect comunitar asupra implicării comunitare, participării civice și guvernantei locale.

George Florin Vlas propune cititorilor un excurs în lumea Fundațiilor Comunitare pornind de la exemple concrete de proiecte și practici de dezvoltare comunitară implementate de acestea în România. În primul rând, autorul prezintă misiunea asumată de aceste organizații la nivel local și oferă o incursiune în istoria dezvoltării rețelei Fundațiilor Comunitare punând accent pe amploarea și diversitatea acestora la nivel național. Domeniile de intervenție comunitară și mecanismele de finanțare sunt prezentate în relație cu o serie de evidențe empirice legate de impactul proiectelor implementate (număr de beneficiari, donații, grupuri țintă etc.). Ulterior, un spațiu generos de analiză este dedicat pentru „Fondul LIDL pentru

un Viitor mai Bun în Comunitate” ca model de *Corporate Social Responsibility*, iar detaliile oferite revelează parametrii unor colaborări de succes între mediul privat corporativ și fundații orientate spre sprijinul vieții comunitare. Rolul activ asumat de societatea civilă în identificarea nevoilor comunitare și în mobilizarea comunității pentru a veni cu răspunsuri strategice care să poate fi finanțate prin atragerea unor fonduri non-guvernamentale este exemplificat în multiple contexte comunitare și prin proiecte care vizează nevoi ale unor grupuri țintă variate. Nu în ultimul rând, este de reținut remarcabila capacitate de orientare a Fundațiilor către mobilizarea comunităților locale în identificarea nevoilor lor și în soluționarea acestora.

Pandemia de COVID – 19 a reorganizat o mare parte din viața comunităților și a creat o serie de nevoi individuale și comunitare neanticipate. Silvia Fierăscu, Levente Fejes și Ștefan Cibian propun o analiză inovatoare a mecanismelor de mobilizare a societății civile și a sectorul privat pentru limitarea efectelor negative din perioada de început a Pandemiei COVID-19. Autorii propun conceptul de Industrie a Binelui pentru identificarea specifică a obiectivelor care au coagulat aceste energii comunitare. Analiza sistematică a rețelelor care au răspuns unor nevoi comunitare, la nivelul zonei metropolitane Cluj-Napoca, permite cartografierea reacției comunitare, examinarea tipurilor de actori implicați și o mai bună înțelegerea a mecanismelor de mobilizare. Varietatea și bogăția datelor și a tehnicilor de analiză utilizate oferă cititorului un stimul suplimentar pentru o privire mai atentă asupra modului în care societate civilă și sectorul privat pot fi privite ca resurse importante pentru dezvoltarea comunitară.

Capitolul semnat de Mihai S. Rusu și Anabella Beju readuce în atenția cititorului viața comunitară din Sibiu, dar în centrul modelului analitic se află relația dintre autoritățile

locale și locuitorii orașului. În contextul antreprenoriatului municipal bazat pe practici de *branduire* a locurilor publice, exercițiul de democrație toponimică încercat de municipalitate în ceea ce privește denumirea a două spații publice (re)amenajate este analizat de autori cu un bogat instrumentar interdisciplinar. Aceștia combină analiza documentelor oficiale și a discursurilor publice cu date rezultate dintr-o anchetă sociologică (sondaj de opinie cu peste 1,100 respondenți). Pe de o parte, procesul de atribuire a denumirilor este examinat pentru a vedea cât de democratic și universal este procesul autorităților locale și care sunt efectele și ecourile în plan comunitar al acestui tip de toponimie democratică. Pe de altă parte, studiul permite identificarea unor modele contrastante din punct de vedere toponimic și raportarea diferențiată a comunității la cele două denumiri de spații publice. Paradoxul revelat de autori permite a vedea cum organizarea unui concurs de idei urmat de un proces de votare deschis tuturor sibienilor a generat mai multe controverse și mai multă nemulțumire comparativ cu stabilirea discreționară a unei denumiri de către un investitor privat. Pornind de la aceste exemple, autorii arată că astfel de procese comunitare participative sunt limitate de efectele „diviziunii digitale și de formele de inegalitate socială care la stau la baza acesteia” și oferă o serie de soluții pentru ca aceste procese să devină mecanisme de creștere a încrederii în autorități și a participării la viața comunitară.

Capitolul semnat de Monica Șerban, Alexandra Deliu și Mădălina Manoilă oferă o analiză de profunzime a modului în care migrația în agricultură din mediul rural românesc interferează cu dezvoltarea în comunitățile de origine. Studiul poate contribui semnificativ în formarea specialiștilor în sfera dezvoltării comunitare pentru că aduce în prim plan un cadru teoretic necesar problematizării relației dintre migrație și dezvoltare. Etapele din evoluția curentelor teoretice globale

sunt descrise metodic, iar noul val de optimism analitic este decriptat în legătură cu individul/ gospodăria/ comunitatea și cu tipuri specifice de migrație (temporară/ circulatorie/ permanentă). Metodologia calitativă este bazată pe interviuri realizate cu migranți în agricultură și cu actori cheie din două comunități rurale care permit explorarea unor cauze și efecte ale migrației internaționale pentru munca în agricultură. Modelul de analiză în oglindă a două comunități (din județele Teleorman și Buzău) aduce un plus în aparatul metodologic al volumului și introduce noi contexte comunitar-regionale. Insistând pe aspectele comune relevate de analiza comparativă, putem remarca pe de o parte modul în care rețelele de migrație relativ închise (în termeni de apartenență etnică, religioasă, sau de categorie de vârstă) acționează ca o matrice de condiționare a accesului la migrație în plan local. Pe de altă parte, studiul ilustrează efecte negative și pozitive pe care migrația în agricultură le produce la nivel individual sau în gospodăriile migranților și difuz la nivelul comunității de origine.

Felicia Morândău, în capitolul de față, redeschide o mai veche discuție, anume aceea a legăturilor dintre familie și dezvoltarea comunitară. Capitolul debutează cu o sistematică trecere în revistă a ideii de familie în context european, prezentând o serie de definiții și înțelesuri dar, în același timp, punctând și schimbări de sens pe care ideea le-a suferit de-a lungul timpului. Făcând apel deopotrivă la perspective și teorii mai vechi și mai noi, autoarea descrie și discută rolul și importanța familiei ca agent al schimbării sociale și, în oglindă, impactul schimbărilor economice, politice și sociale asupra familiei. Nevoia de identificare clară a noilor tendințe în legătură cu formele pe care, mai nou, familia le are în România (valori post-materialiste, o fertilitate scăzută, nuclearizarea accelerată a familiei etc.) este pusă în relație cu faptul că „dezvoltarea unui set de politici care să sprijine